

ВИГОДИ І РИЗИКИ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ ДЛЯ СУВЕРЕННІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Головня Ю.І., Покотилук Л.П.

Київський національний торговельно-економічний університет

Проаналізовано стан трудової міграції на сучасному етапі розвитку суверенної економіки України. Виявлено, що, за даними МОП, кожний сьомий громадянин України виїжджає за кордон в пошуках працевлаштування. Найбільше спонукають до пошуку роботи економічні чинники – низька заробітна плата, прирівнення прожиткового мінімуму і мінімальної заробітної плати, критичний рівень безробіття. Аналіз ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності виявив значний розрив цього показника між Україною та країнами – реципієнтами, що визначає географічний вектор трудової міграції населення України. Доведено, що наслідки трудової міграції, з огляду на економічний суверенітет держави, не можуть бути оцінені однозначно негативними. Констатовано, що у соціально-економічних складових економічного суверенітету України переважають деструктивні наслідки, які спричиняють ризики для суверенної економіки. Зроблено висновок, що основними напрямками державної політики мають стати інструменти, здатні мінімізувати негативні наслідки та нівелювати ризики. Обґрунтовано необхідність законодавчого регулювання міграційних процесів та розробки нормативно-правової бази щодо захисту прав трудових мігрантів.

Ключові слова: економічний суверенітет, суверенна економіка, міграційні процеси, вигоди трудової міграції, ризики трудової міграції, соціальні наслідки, демографічна дестабілізація.

Постановка проблеми. Економічний суверенітет у сучасних умовах є найскладнішою проблемою національного розвитку і визначається системою факторів та глобалізаційними процесами, які трансформують розуміння і реалізацію економічного суверенітету. В умовах глобалізації відбувається зміна парадигми розвитку національних економік, що спонукає до необхідності формування адаптаційного механізму до параметрів глобального середовища і захисного механізму, який необхідний для стійкого і безпечного відтворення національної економіки як соціально орієнтованої цілісності.

Однією зі складових економічної суверенності національної економіки є демографічна стабілізація, оскільки стан людського ресурсу фактично визначає рівень національної конкурентоспроможності. У суверенній державі людський потенціал має підтримуватись як кількісно, так і якісно. Насамперед, необхідно забезпечити професійно підготовлений людський ресурс робочими місцями і створити усі умови для реалізації трудового і творчого потенціалу населення. Економічне зростання і соціальна стабільність суспільства стають стійкими, якщо працездатне населення має не просто роботу, але й адекватний вартості життя рівень заробітної плати. Наразі можливості працевлаштування на офіційному ринку праці України залишаються обмеженими. Середня заробітна плата становить 237 євро. При цьому доступність робочих місць, навіть з таким рівнем заробітної плати, зменшується, що спонукає українських громадян до пошуку роботи за кордоном. І якщо до кризи більшість мігрантів намагалися зберегти трудові відносини в Україні, то в кризовий і особливо в посткризовий період сформувався прошарок населення, яке вважає трудову міграцію основною діяльністю і джерелом доходу. У теперішній час трудова міграція з внутрішньорегіональної перетворилась на системну та загальнодержавну, а відтак, потребує систематичного дослідження її впливу на економічний суверенітет національної економіки.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Інтерес до дослідження міграційних процесів як у світовій, так і у вітчизняній науковій літературі постійно зростає. Вивченню теоретичних і практичних питань зовнішніх міграційних переміщень населення присвячено праці провідних зарубіжних вчених, серед яких слід відзначити дослідження

Ф. Баррі, В. Бенінга, Дж.С. Беккера, Н.М. Рімашевської, Л.Л. Рибаківського та інших.

Дослідження проблематики трудових міграційних процесів здійснюють і українські вчені: Е.М. Лібанова [5], О.А. Малиновська [2,3], С.І. Пирожков, Я.Л. Полянська, О.В. Позняк [8], У.Я. Садова, О.У. Хомра та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте багато питань залишаються дискусійними, має місце розходження у поглядах науковців щодо втрат і вигод від трудової міграції, її масштабів, не розкрито впливу міграційних процесів на економічний суверенітет держави.

Метою статті є комплексний аналіз чинників, соціально-економічних вигод та ризиків трудової міграції для суверенної економіки України.

Виклад основного матеріалу. Однією з проблем, що стосуються суспільства у цілому, є проблема трудової міграції. Це явище є багатоплановим та неоднозначним як за складовими трудової міграції та зовнішніми і внутрішніми механізмами, так і за наслідками в контексті економічного суверенітету держави. Основною причиною виїзду є різниця між реаліями української економіки та соціальними запитами населення, а головне відсутність перспектив на майбутнє. За даними обстеження Держстатом та Інститутом демографії та соціальних досліджень НАН України, станом на 31.05.2013 р., 1,2 млн. українців є трудовими мігрантами, що становить 3,4% населення працездатного віку. Серед трудових мігрантів переважають чоловіки, їх частка складає 2/3 від загальної кількості мігрантів. Інтенсивніше до міграції залучається сільське населення – 6,3% сільських жителів віком від 15-70 років та 2,2% – міських. Однак, за даними Міжнародної організації праці, кількість українських трудових мігрантів становить 6,5-8,0 млн осіб, або 17% працездатного населення. Кожний сьомий українець в пошуках роботи виїхав за кордон. Основні чинники, що спонукають до пошуку роботи за кордоном, науковці (Позняк О.В., Лібанова Е.М., Малиновська О.А.) умовно поділяють на економічні, політичні, соціальні, культурні, екологічні [3, с. 11-18; 8, с. 19-26] Серед економічних чинників найбільш впливовими чинниками, що спонукають людей до міграції, є рівень безробіття та рівень заробітної плати. За даними Міжнародної організації праці, станом на вересень 2013 р., найвищий рівень безробіття спо-

стерігався в Чернігівській області – 10,3% населення працездатного віку. Друге місце посідають Рівненська та Тернопільська області – 10,2%. Саме з цих областей найбільше виїжджають за кордон у пошуках працевлаштування.

Заробітна плата сьогодні залишається основним джерелом доходів більшості населення України. Прожитковий мінімум і мінімальний рівень заробітної плати для працездатних зрівняно. Крім того, майже 20% працюючих отримують заробітну плату нижчу за прожитковий мінімум, особливо така ситуація має місце у регіонах нижче середнього рівня розвитку (Тернопільська, Рівненська, Волинська, Чернігівська області), що призвело до розшарування населення та поширення бідності у країні. Для порівняння, середньомісячний заробіток одного трудового мігранта у 2012 р. становив 930 дол., середній заробіток одного штатного працівника в економіці України – 330 дол. США [1, с. 89-92].

Ще однією причиною виїзду за кордон є економічна нестабільність – скорочення обсягів виробництва, ліквідація підприємств, що призводить до вивільнення працівників, які змушені мігрувати у пошуках працевлаштування. Через відсутність професійної самореалізації виїжджає молодь після закінчення вищих навчальних закладів. Крім того, трудову міграцію української молоді підсилює бажання отримати високоякісну освіту у зарубіжних ВНЗ, що сприятиме їх конкурентоспроможності на ринку праці.

Специфічною ознакою трудової міграції населення України є те, що вона останніми роками набуває характеру безповоротності, тобто значна частина заробітчан повертається в Україну не збираються і починають залучати до поїздок своїх дітей та родичів.

На географію трудової міграції значно впливає такий економічний показник економічного розвитку, як валовий внутрішній продукт на душу населення за паритетом купівельної спроможності. За даними Всесвітнього банку, станом на 2012 р., цей показник становив 7418 дол. США, у той час як у Російської Федерації 23549 дол., в Італії – 32204 дол., Іспанії – 32129, Польщі – 21903, Чехії – 26429 дол. Розрив між Україною й Італією становить 4,34 раза, Іспанією – 4,33 раза, Російською Федерацією у 3,17 раза, з Польщею – 2,95 раза, з Чехією у 3,56 раза. Значний розрив досліджуваного показника є об'єктивним чинником, який визначає вектор трудової міграції громадян України. Саме ці країни є реципієнтами українських трудових мігрантів (табл. 1). Від зальної кількості зареєстро-

ваних трудових мігрантів 42,73% українці обирають РФ, що можна пояснити спільністю культур, знанням мови, безвізовим режимом. Наразі в Російській Федерації, за різними даними, працюють від 1,5 до 2 млн українських трудових мігрантів, в основному на будівництві, транспорті, у видобувних галузях, Російська влада проводить все більш жорстку міграційну політику: готується закон про заборону використання національних посвідчень водія, у 2015 р. мають ввести візовий режим.

Таблиця 1
Країни-реципієнти українських трудових мігрантів станом на 2012 рік

№ п/п	Країна-реципієнт	Кількість трудових мігрантів (тис. осіб)	% від усіх трудових мігрантів
1	Російська Федерація	496,1	42,73
2	Польща	167,8	14,45
3	Італія	153,3	13,21
4	Чехія	155,5	12,96
5	Іспанія	52,6	4,53

Джерело: електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/>

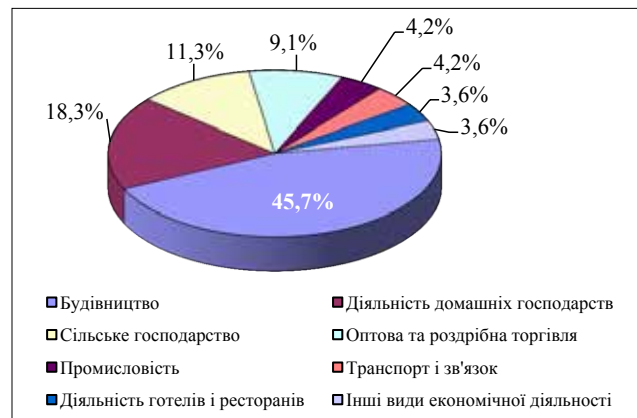

Рис. 1. Структура зайнятості трудових мігрантів за кордоном за видами економічної діяльності

Традиційно за кордон виїжджають чоловіки та жителі сіл. Переважно працюють у будівництві, хатній роботі та сільському господарстві (рис. 1)

Як бачимо, 45,7% мігрантів працюють у будівництві, 18,3% – у домашніх господарства, 11,3% – у сільському господарстві. Як правило, трудові

Таблиця 2
Грошові перекази в Україну у 2007-2012 рр. за розрахунками НБУ, млн. дол. США

	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Усього	4922	6177	5370	5862	7019	7526
<i>За каналами надходження</i>						
Через коррахунки банків	2818	3275	2832	2959	3252	3278
Через міжнародні платіжні системи	1458	2097	1825	2126	2804	3213
Неформальними шляхами	646	805	713	777	963	1035
<i>За джерелами формування</i>						
Оплата праці (без врахування податків та витрат в країні перебування)	1842	3024	2855	3373	4022	4619
Приватні трансферти, у т.ч.	3080	3153	2515	2489	2997	2911
грошові перекази робітників, які працюють за кордоном	2292	2140	1643	1560	1890	1749
інші приватні трансферти	788	1013	872	929	1107	1158
Обсяги грошових переказів, % до ВВП	3,4	3,4	4,6	4,3	4,3	4,3

Джерело: Національний банк України

мігранти виконують роботу, що не вимагає високої кваліфікації, а, виїжджають, як відомо, найактивніші та найпідприємливіші особи.

Щодо наслідків трудової міграції, то варто зазначити, що їх неможливо розглядати однозначно негативно, з огляду на збереження економічного суверенітету.

Результати аналізу наукових досліджень цієї проблеми свідчать, що трудові мігранти є найбільшими інвесторами в економіку України завдяки переказам ними зароблених за кордоном коштів своїм сім'ям на батьківщині.

Україна отримує з-за кордону значні суми приватних трансфертів. За даними Національного банку України, в 2012 р. приватними особами в країну було перераховано 7,5 млрд. доларів США, що майже дорівнює обсягові прямих іноземних інвестицій (7,8 млрд. у 2012 р.) і становить 4,3% ВВП України. Лідерами по переказах за 1 півріччя 2013 р. залишається Російська Федерація -1,186 млрд. дол. США – 307 млн. дол., Німеччина – 198,8 млн. дол. На 1,1% зменшилась кількість надходжень за неформальними каналами (табл. 2).

Так, хоча 2009 р. кризовому р., за даними НБУ, від приватних осіб надійшло на 13 % менше коштів, ніж у 2008 р., проте на фоні значного падіння економічної активності їх співвідношення до ВВП зросло з 3,4 % до 4,6 %. Уже у 2010 р. обсяги переказів майже відновилися. Крім того, іноземні інвестиції в 2009 р. скоротилися більш, ніж удвічі, а перекази зменшилися лише незначною мірою, приватні трансферти майже на 300 млн. доларів перевищили обсяги інвестицій. Збільшуються надходження до бюджету за посередницькі послуги у працевлаштуванні за кордоном [1].

А відтак, перекази не тільки сприяють підвищенню добробуту домогосподарств, але й позитивно впливають на макроекономічні показники, що є запорукою економічного суверенітету держави. Крім того, знижується безробіття, надається можливість фінансування навчання дітей, покращуються житлові умови, оздоровлюються родичі, розширюється світогляд, розуміння реальних умов ринкової економіки, створюються умови для розвитку малого бізнесу тощо.

Проте права трудових мігрантів не захищені. В Україні до сьогодні не ратифіковані чотири конвенції міжнародної організації праці та конвенції ООН «Про захист прав усіх трудящих мігрантів і членів їхніх сімей». У травні 2013 р. набрали чинності внесені Верховною Радою зміни до деяких законів щодо сплати єдиного внеску, згідно з якими узаконюється подвійне пенсійне оподаткування трудових мігрантів: вони мають в обов'язковому порядку сплачувати внески у пенсійний фонд України і у пенсійний фонд держави, де вони працюють. Оподаткування в країні перебування становить від 13,7 % до 35,2%, сплата єдиного внеску – 24,5 %. Крім того, податок на грошовий переказ становить 15-17%, банківський відсоток за здійснення переказу – від 9,7% до 14,5 %. Щомісяця на побутові витрати заробітчани надсилають своїм родинам на батьківщину не менше 200 дол., але після такого оподаткування кожна родина втрачає понад 49% від цієї суми. Відтак, необхідно на законодавчому рівні розробити заходи для врегулювання податкового навантаження, запровадити систему моні-

торингу міграційних потоків і забезпечити гарантії захисту трудових прав мігрантів.

Крім вигод трудової міграції провокує ризики для економічного суверенітету країни-донора. Гострою проблемою в контексті забезпечення інноваційного розвитку країни, що є складовою її економічного суверенітету, є «відплив інтелекту». Виїжджає значна частина вчених, галузевих фахівців, програмістів, а в Україні загострюється проблема дефіциту кваліфікованих кадрів. Зрозуміло, що за умов належної оцінки їхньої кваліфікації більшість з них надали б перевагу праці і життю на батьківщині.

Трудові мігранти, передусім, нелегальні стають об'єктом політичних маніпуляцій, що проявляється під час виборів. Оскільки переважна більшість трудових мігрантів опозиційно налаштовані до існуючого режиму, то штучна втрата або переорієнтація їхніх голосів може стати фатальною для опозиційного кандидата. Виникають етнічні конфлікти між різними національностями на побутовому та релігійному ґрунті. Втрачається національна самосвідомість та самобутність, набувається невластивий менталітет. Загострюються проблеми адаптації трудового мігранта після повернення на батьківщину.

Невідкладного нівелювання вимагають ризики трудової міграції у такій складовій економічного суверенітету як демографічна стабілізація. Міграційні процеси посилюють депопуляцію, деформують статевовікову структуру населення. Внаслідок тривалого розриву сімейних зв'язків збільшується кількість розлучень. Діти через тривалу розлуку з батьками зазнають психологічних травм і нерідко стають «дітьми вулиці». Крім того, утворюються своєрідні групи утриманців, які живуть за рахунок коштів, що їм надсилають батьки і не хочуть влаштуватися на роботу. Для своїх ровесників такі молоді люди стають доказом, що заробляти гроші можна лише за кордоном. Відтак, формується наступне покоління трудових мігрантів, а це вже стратегічна загроза демографічній стабілізації в Україні. Активно поширюється сурогатне материнство, залишаються без догляду люди похилого віку, внаслідок несвоєчасного лікування та шкідливих умов праці погіршується здоров'я трудових мігрантів, зростають ризики потрапляння у біду через поширення торгівлі людьми.

Результати аналізу свідчать, що без докорінних системних змін в Україні процеси трудової міграції залишатимуться «дамоклевим мечем» над її економічним суверенітетом.

Висновки і пропозиції. З метою зменшення імміграції робочої сили необхідно розробити і запровадити систему заходів внутрішнього і зовнішнього спрямування. Насамперед, це мають бути заходи щодо макроекономічної стабілізації та оздоровлення економіки – створення робочих місць, врегулювання податкового тиску на законодавчому рівні, запровадження системи моніторингу міграційних потоків і удосконалення законодавчого забезпечення виїзду працівників за кордон та можливості їх вільного повернення додому, а також гарантії захисту їх трудових прав.

Динамічність міграційних процесів вимагає постійного моніторингу трудової міграції та вирішення проблем, які виникають, що стане предметом подальших досліджень авторів статті.

Список літератури:

1. Головня Ю. І. Посткризові тенденції соціально-орієнтованої економіки України / Ю.І. Головня, Л.П. Покотилюк // Економічний простір : зб. наук. пр. / Придніпров. держ. акад. буд-ва та архіт. – Д.: ПДАБА, 2013. – № 78. – С. 86-98.
2. Міграційна політика України: стан і перспективи розвитку / О. А. Малиновська. – К.: НІСД, 2010. – 32 с.
3. Малиновська О. А. Трудова міграція: соціальні наслідки та шляхи реагування. – К. : НІСД, 2011. – 40 с.
4. Населення України. Трудова еміграція в Україні. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В.Птухи НАН України, 2010. – 233 с.
5. Комплексний демографічний прогноз України на період до 2050 р. (колектив авторів) / за ред. чл.-кор. НАНУ, д.е.н., проф. Е.М. Лібанової. – К.: Український центр соціальних реформ, 2006. – 138 с.
6. Аналітична записка «Україна 2020: демографічні та міграційні виміри безпеки». – К.: УІПП, 2012.
7. Brettell C., Hollifield J.F. Migration Theory: Talking Across Disciplines. – New York: Routledge, 2007. – 304 p.
8. Позняк А. Внешняя трудовая миграция в Украине как фактор социально демографического и экономического развития, CARIM-East RR 2012/05, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, San Domenico di Fiesole (FI): European University Institute, 2012.
9. Краузе О. Зовнішня трудова міграція населення України / О.Краузе // Галицький економічний вісник. – 2010. – № 2(27). – С. 26-34.
10. Передумови, чинники та наслідки зовнішньої трудової міграції в Україні. Збірник наукових праць. ЛНТУ / В.І. Федосова // Економічні науки. – Випуск 7(28). – Ч. 2. – Луцьк, 2010. – Серія «Економічна теорія та економічна історія».

Головня Ю.І., Покотилюк Л.П.

Киевский национальный торгово-экономический университет

ВЫГОДЫ И РИСКИ ТРУДОВОЙ МИГРАЦИИ ДЛЯ СУВЕРЕННОЙ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

Аннотация

Проанализировано состояние трудовой миграции на современном этапе развития суверенной экономики Украины. Выявлено, что, по данным МОТ, каждый седьмой гражданин Украины выезжает за границу в поисках трудоустройства. Больше всего побуждают к поиску работы экономические факторы – низкая заработная плата, приравнивание прожиточного минимума и минимальной заработной платы, критический уровень безработицы. Анализ ВВП на душу населения по паритету покупательной способности показал значительный разрыв этого показателя между Украиной и странами – реципиентами, что определяет географический вектор трудовой миграции населения Украины. Доказано, что последствия трудовой миграции в условиях экономического суверенитета государства, не могут быть оценены однозначно негативно. Констатировано, что в социально-экономических составляющих экономического суверенитета Украины преобладают деструктивные последствия, которые вызывают риски для суверенной экономики. Сделан вывод, что основными направлениями государственной политики должны стать инструменты, способные минимизировать негативные последствия и нивелировать риски. Обоснована необходимость законодательного регулирования миграционных процессов и разработки нормативно-правовой базы по защите прав трудовых мигрантов.

Ключевые слова: экономический суверенитет, суверенная экономика, миграционные процессы, выгоды трудовой миграции, риски трудовой миграции, социальные последствия, демографическая дестабилизация.

Golovnya Yu.I., Pokotylyuk L.P.

Kyiv National University of Trade and Economics University

THE BENEFITS AND RISKS OF TRADE MIGRATION TO THE ECONOMY OF SOVEREIGN UKRAINE

Summary

The state of trade migration in the current development of the economy of sovereign Ukraine is determined. According to the ITO every seventh citizen of Ukraine go abroad in searching of employment. The main reasons are poor employment economic factors, low salary, low living and minimum wage of unemployment. Analysis of GDP per capita at purchasing power parity showed a significant breakdown in this indicator between Ukraine and other countries – recipients, defining geographic vector migration in Ukraine. It is proved that the effects of migration, given the economic sovereignty of the state, cannot be assessed unambiguously negative. The socio-economic components of the economic sovereignty of Ukraine are dominated by the destructive effects that cause the risks of a sovereign economy. It is concluded that the main directions of state policy have become the tools can be minimized the negative effects and neutralize risks. The necessity of legal regulation of migration and development of the legal framework to protect the rights of migrant workers is analyzed.

Keywords: economic sovereignty, sovereign economy, migration, benefits of trade migration, risks of trade migration, social consequences, demographic destabilization.